

Demokratin behöver goda förlorare

Odemokratisk? Jag?
Nej vet du vad!

Ingen vill bli kallad odemokratisk. Men vad är egentligen demokrati? Och är mer demokrati lösningen på alla problem?

Statsvetaren Peter Esaiasson skriver om projektet Demokratiwerkstaden, där ungdomar får prata fritt och öppet om inflytande och beslutsfattande.

NAMNET »DEMOKRATIVERKSTADEN« anspelar på att de som är med får en chans att förnya sina intellektuella redskap kring beslutsfattande. Vi säger inte vad man ska tycka, bara vad man bör ta hänsyn till när man tycker något.

Projektet bedrivs av forskare vid Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet. Det ursprungliga syftet var att pröva om statsvetenskapliga tankesätt är intressanta för dagens ungdomar och om de kan erbjuda nya perspektiv på den svåra men nödvändiga konsten att bestämma tillsammans. Resultaten från de första försöken med närmare 200 elever från årskurserna 8 och 9 blev så positiva att vi drivit verksamheten vidare. Numer vänder vi oss inte bara till ungdomar utan också till vuxna.

Demokratin mår väl av kritiska diskussioner

Samtalen ska vara öppna och spontana. För att spetsa till diskussionen börjar vi med att ifrågasätta om det är lämpligt att ha demokratiskt beslutsfattande i skolan.

Ett av den svenska skolans viktigaste uppdrag är att förmedla de demokratiska värden som samhället vilar på. Enligt läroplanen ska skolan också sträva efter att ge elever ett reellt inflytande över arbetssätt, arbetsformer och undervisningens innehåll. Men i praktiken får eleverna inte bestämma om vad de ska lära sig, eftersom detta bestäms av de nationella målen. Någon demokrati i ordets egentliga mening, det vill säga att elevernas röster väger lika tungt som lärarnas och rektors röster, förekommer inte och kan inte förekomma. Kanske är det bättre att kalla den beslutsmodell som råder »upplyst despoti i humanistisk anda«. Det kan tyckas att vi inte tillräckligt starkt förordar demokratiska majoritetsbeslut i alla situationer. Det vill säga att vi är allt för värderingsneutrala. Själva är vi dock inte oroliga. Vi tror att demokratins sak mår väl av att diskuteras kritiskt.

I Demokrativerkstaden ser vi demokrati som ett sätt att fatta beslut i gemensamma angelägenheter. I enlighet med definitionen som en gång formulerades i antiken i Athen kännetecknas ett demokratiskt beslutsfattande av tre principer.

Den första är folkets suveränitet. (Det finns ingen högre makt att förlita sig på än den grupp som ska fatta det gemensamma beslutet.)

Den andra principen är politisk jämlikhet. (När beslutet fattas väger alla berörda individer lika tungt, Busige Benke likaväl som lärarna och rektorn.)

Den tredje principen är att majoriteten bestämmer. (Alla avsteg från majoritetsprincipen innebär att minoritetens åsikter anses viktigare än majoritetens.)

En beslutsmetod där Busige Benke betyder lika mycket som rektorn är bra ibland men inte alltid. Vad vi däremot inte är beredda att kompromissa med är själva omständigheterna kring beslutets tillkomst. Demokrativerkstaden som metod bygger på idén att respektfulla samtal är det bästa sättet att lösa de många problemen kring det gemensamma beslutsfattandet. Att som skolledare vara upplyst despot innebär en förpliktelse att visa respekt mot andra och att ge goda skäl för varför man beslutar som man gör.

En annan ledstjärna för diskussionerna är att demokratiska beslutsprinciper kan tillämpas i alla sammanhang där flera personer ska bestämma tillsammans. Demokrati berör inte enbart Göran Persson, Maud Olofsson och den stora världen utan också familjen, skolan och kompisgänget. Våra smågruppsdiskussioner handlar oftare om vardagssituationer som semesterplanering, skolresor och hjälmtvång för cyklisterna än om traditionell politik i riksdagen och i kommunala församlingar.

Dygder och dilemman i det respektfulla samtalet

Som ingång i diskussionerna används några statsvetenskapliga grundbegrepp: dels fyra dygder som kan sägas känneteckna den gode demokratiska medborgaren, dels fyra inneboende dilemman som gör sig påmindas så fort många människor ska bestämma tillsammans. Dygderna kontrollerar man som individ; ingen annan än man själv bestämmer om man vill

Ur deltagande elevers utvärderingar

– Vi ungdomar ska snart leda det här landet och då är det bra att vi vet lite om demokrati.

– Demokrativerkstaden fick mig att tänka på ett annat sätt.

– Det var oklart vad man skulle få ut av hela lektionen.

– Innan var jag inte så insatt i det här med demokrati även om jag upplever det varje dag.

– Man fick säga vad man tyckte utan att någon sa att det var rätt eller fel.

– Man ställdes inför bra situationer där man verkligen behövde tänka till.

– Korta ner tiden. Det blev lite långtråkigt i slutet.

– Man fick se problemen ur olika synvinklar så man började tänka på vilken demokrati vi egentligen vill ha.

leva upp till dem eller inte. Dilemmorna är däremot något som måste hanteras gemensamt; de utgör olösliga problem som ingen kan kontrollera på egen hand.

Med dygder menar vi krav som kan och bör ställas på den goda demokratiska medborgaren. Vi börjar diskussionerna med att föreslå fyra sådana dygder som alla har att göra med det respektfulla samtalet:

- Argumentera – slåss inte
- Lyssna på andras argument
- Använd schyssta argument
- Var en god förlorare

Vid första anblicken förefaller dessa dygder självklara, men ganska snart brukar diskussionerna komma till en

– Demokrativerkstaden gav mig mer förståelse för avvikande meningar. Alla ska ha rätt att säga vad de tycker, säger Mikael Sobczak på Ängsskolan i Skene. Till vänster Heidi Gustafsson och till höger Ellen Klintenberg.

problematisering av dem. Vad gör man till exempel om andra människor inte följer principerna? Hur mycket ska man »tåla« innan man själv kan tillåta sig att bryta mot dem? Och är det kanske så att vissa människor gynnas av att man tillämpar dessa principer (de retoriskt mest begåvade till exempel)? För att ställa dessa problem i perspektiv avslutas diskussionen kring de demokratiska dygderna med frågan om det finns några alternativ som vore bättre. Oftast landar diskussionen i att även om dessa dygder är långt ifrån oproblematiska så är det svårt att hitta andra som vore bättre.

Också när det gäller olösliga dilemman som ändå måste hanteras har vi tagit fasta på fyra punkter:

- Ska minoriteten någonsin få bestämma?
- Ska de som vet mycket bestämma mer än andra?
- Ska alla som berörs vara med och bestämma?
- Måste man lyda lagen?

Vart och ett av dessa dilemman ställer demokratin inför problem: Visst är majoritetsprincipen den demokratiskt korrekta, men ibland vill man ju att minoriteten skall få som den vill. Visst skall både kunniga och okunniga räknas lika, men ibland är det ju bra om kompetensen får avgöra. Visst ska alla som berörs av ett beslut få chansen att påverka, men var drar man gränsen och hur skall det förresten ordnas rent praktiskt? Visst bör man finna sig i en lag som fattas i god ordning, men hur gör man om den egna övertygelsen talar emot? Fast om man tycker att det är rätt att bryta mot lagen ibland måste man väl i konsekvensens namn tillåta att andra personer gör samma sak? Exempelvis bör väl en gatuoccupant applådera amerikanska abortmotståndare som blockerar ingången till abortmottagningar?

En praktisk »grej« är att dygderna och dilemmorna finns sammanfattade på ett inplastat kort, modell fickalmanacka. Denna »Kom ihåg-lapp för den gode demokraten« används som ett hjälpmedel i smågrupps-

diskussionerna. Det dubbelsidiga plastkortet är dessutom något konkret att ta med sig efteråt.

Handledaren aktiverar och provocerar

Deltagarna delas in i grupper om fyra eller fem med lotens hjälp för att bryta upp etablerade subgrupper. Under smågruppsdiskussionerna i Demokrativerkstaden är det »högt i tak« samtidigt som standardiseringen är hög. Samtalsledarna har ett gemensamt diskussionsunderlag och använder samma exempel för att illustrera såväl dygder som dilemman. I underlaget finns också en lista över »komplikationer« kring dessa dygder och dilemman som bör behandlas under diskussionerna.

Samtalsledarens uppgift är att aktivera samtliga deltagare och att hela tiden få dem att vända på perspektiven. Om gruppen är på väg att enas kring en ståndpunkt gäller det att få fram argument för den motsatta uppfattningen. Den förfärande tjusningen med dilemman är som sagt att den perfekta lösningen inte finns!

Utvärdering

Varje diskussionstillfälle i Demokrativerkstaden utvärderas systematiskt. För att få en uppfattning om deltagarnas demokratiuppfattning ber vi alla att besvara en enkät med utvalda frågor, först några veckor i förväg, sedan omedelbart efter smågruppsdiskussionerna. Vanligen försöker vi också ordna med en kontrollgrupp som besvarar enkäten utan att vara med och diskutera.

Bland ungdomar brukar det finnas flera tecken på att diskussionerna får konsekvenser. Relativt många blir mer intresserade av politik, får fler uppfattningar i demokratipolitiska frågor, definierar »demokrati« på ett mer tydligt sätt, och får en mer nyanserad inställning till civil olydnad (oavsett om man i utgångsläget haft förståelse för olydnadsaktioner eller om man tagit avstånd från alla former av lagöverträdelser).

Lärdomar för oss och för andra

En fullt genomförd Demokrativerkstad är ett omfattande arrangemang. När det gäller skolungdomar i årskurs 7–9, har vi lärt oss att det fungerar bäst om diskussionerna förs utanför elevernas vanliga skolmiljö, företrädesvis i våra egna lokaler på Göteborgs universitet, annars finns risken att det hela uppfattas som en vikarieledd lektion.

I sin nuvarande form är Demokrativerkstaden ett isolerat evenemang; ett slags nyårsfyrvarkeri om man så vill. Som sådant kan det vara värdefullt för att väcka viktiga frågor till liv, men om det är ett långsiktigt arbete som ska bedrivas krävs en ordentlig uppföljning. En möjlighet att utveckla det hela vore att man i enskilda skolklasser fortsätter med att skriva gemensamma regler för hur de gemensamma besluten skall fattas.

Vi hoppas att lärare kan inspireras av vårt angreppssätt på de svåra demokratifrågorna. Attityden – demokrati är inte alltid bra – kan bidra till att lösa upp en del besvärliga knutar, och de intellektuella redskapen dygder och dilemman kan förstås användas på andra sätt.

För skolor som på egen hand vill genomföra en Demokrativerkstad finns rikligt med material på Statsvetenskapliga institutionens webbplats www.pol.gu.se under rubriken Forskning.

Och så var det den där kom ihåg-lappen för goda demokrater. Inte så att man själv behöver den, absolut inte. Men nog finns det några i omgivningen som skulle behöva en påminnelse? ♠

Peter Esaiasson, professor vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet

- Argumentera – slåss inte
- Lyssna på andras argument
- Använd schyssta argument
- Var en god förlorare

Elevkommentarer om demokrati

Ängsskolan i Skene

– När jag hör ordet demokrati tänker jag på majoritetens val, det de flesta vill.

Demokrativerkstaden var bra. Man fick reda på vad olika ord står för. Jag minns särskilt lappen med »Demokratins gyllene regler« som är väldigt användbar.

Demokrati är viktigt, nu tar jag det mer på allvar.

I skolan arbetar vi mycket med demokrati och vi elever har stort inflytande. Vi har diskussionsforum, studieråd och klassen har utsett representanter till elevrådet. Även om vi inte kan vara med och påverka allt är det som en miniregering.

(Heidi Gustafsson, 16 år)

– Demokrati – det är när folket bestämmer.

Tidigare var jag inte så insatt.

Demokrativerkstaden var riktigt bra ! Det var intressant och jag fick många bra förklaringar. Jag är väldigt imponerad av Peter Esaiasson – hans sätt att lära ut saker och leda diskussioner.

Nu tänker jag annorlunda och har mer förståelse för avvikande meningar. Även rasister och fascister ska få säga sitt, bara de inte är hotfulla. Om de inte får säga vad de tycker blir det ju inte heller något ifrågasättande och debatt. Alla ska ha rätt att säga vad de tycker.

Efter att vi var med i Demokrativerkstaden blev jag mer aktiv och kom med i elevstyrelsen. Vi kan inte bestämma allt, men det är mycket vi kan påverka.

(Mikael Sobczak, 16 år)

– När jag hör ordet demokrati tänker jag på att alla ska ha rätt att säga sitt. Alla ska få framföra sina idéer och välja själv.

Jag tycker att Demokrativerkstaden var kanon. Det var väldigt roligt att lära sig argumentera och lyssna till andras åsikter, att diskutera hur man kan ta beslut och vilka problem som kan uppstå när många ska bestämma. Förut pratade jag bara på, nu vet jag mer hur jag ska utveckla mina tankar för att driva igenom en sak.

I frågor som rör skolan har jag lugnat ned mig. Jag har ett hetsigt temperament, men numera tänker jag efter hur jag ska lägga upp det hela när jag vill få igenom en förändring. Det har jag nytta av när jag är med i elevstyrelsen och vi elever ska besluta om hur vi vill ha det i skolan.

(Ellen Klintenberg, 15 år)

Demokrati i praktiken på Ängsskolan

Demokrati och demokratisk fostran går hand i hand på Ängsskolan i Marks kommun. Här går 550 eleverna i årskurs 7–9 fördelade på 18 klasser.

Eleverna har deltagit i Demokrativerkstaden vid Göteborgs universitet och demokrati och inflytandefrågor är en återkommande och integrerad del i skolarbetet. Samtidigt har skolan byggt upp en organisation som ger eleverna möjligheter till delaktighet och påverkan.

I parlamentet träffas alla elever och lärare plus någon från skolledning en gång i månaden för att informera varandra och ställa frågor och få svar direkt av de ansvariga i olika arbetsmiljöfrågor.

Skolan har också studieråd som består av elevgrupper från varje klass, som diskuterar och beslutar om kurs- och ämnesplanering, olika former för redovisning och utvärdering tillsammans med berörda lärare.

För att ge utrymme för längre debatter och träna eleverna i diskussionsteknik och argumentation anordnas diskussionsforum några gånger per termin.

Förutom vanligt klassråd och elevråd har Ängsskolan en elevstyrelse som fattar beslut i frågor som dykt upp i något av de olika samverkansforum som finns på skolan.